

KARADENİZ'DE DEĞİŞEN DENGELER VE TÜRKİYE

Sait YILMAZ
Yrd.Doç.Dr.

Özet:

Karadeniz enerji hatları üzerindeki konumu ile yakın zamanda coğrafi bir bölge olarak önemini artırmıştır. Bir yandan Rusya, bölgedeki eski nüfuzunu kazanmak ve enerji hatları üzerindeki kontrolünü sağlamak için her türlü müdahale yöntemine başvururken, Karadeniz ülkeleri ise genellikle yönlerini Batıya ve özellikle AB'ye çevirmişlerdir. ABD ise Karadeniz'de oluşan güç boşluğunu doldurmak ve güvenliği sağlamak gerekçesi ile NATO kuvvetleri maskesi altında bölgeye giriş yapmak istemektedir. Geleceklerini Batı'da gören Karadeniz ülkeleri bir yandan ekonomik gelişmelerini tamamlama peşinde iken özellikle Rusya'nın da müdahil olduğu önemli güvenlik sorunları ile de karşı karşıyadır. Rusya ve Batı ülkeler arasındaki mücadelenin bir parçası olan bölgede taşların yerine oturması için daha çok zamana ihtiyaç vardır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin kurulmasına öncülük ederek bölgede önemli bir inisiyatif başlatan Türkiye ise AB'ye üyeliği peşinde olması nedeni ile bölge ile ilgili yeni projeler üretmek konusunda beklenenleri verememiştir. Türkiye'nin AB'ye üye olsun ya da olmasın Karadeniz ile ilgili kendi çıkarları çerçevesinde yeni ve kendi içinde çelişkisiz bir strateji oluşturma ihtiyacı bulunmaktadır.

Summary:

BlackSea has been recently increasing its importance as a geographical region in relation to own exclusive position over the energy lines. At one side, Russia applies all intervention methods to gain her former influence in the region and ensure its control over the energy lines, BlackSea Countries have generally turned their face to West and particularly European Union. On the other side, United States aspires to access into region with the mask of NATO forces under the guise of filling the power vacuum and ensuring the security. On the process of Western integration and their economical development, BlackSea Countries have run into many security problems particularly which the Russia takes other side. It will take long time to settle disputes in the region where locating a part of struggle between Russia and Western countries. Turkey, as pioneer country founding BlackSea Ecomnomic Cooperation Organization initiative, failed to produce creative projects because of her orientation to accession process into EU. Whether Turkey manages or not her EU integration, it requires to form a new and straightforward strategy for the BlackSea in the framework her interests.

Key Words: BlackSea, Turkey, Russia, Energy, EU.

Eski çağlardan beri Karadeniz, çeşitli ırk, din ve kültürlere sahip uygarlıkların beşiği olmuş, çıkar çekişmeleri eksik olmaması nedeni ile barış ve huzur dönemleri genellikle kısa süreli olmuştur. Bir kıta denizi niteliğindeki Karadeniz, 8.350 km. kıyı şeridinde sahiptir en geniş yeri doğudan batıya 1.175 km.dir. Karadeniz'in bağlantıları arasında; (1) Marmara Denizi vasıtasıyla İstanbul ve Çanakkale Boğazları yolu ile Ege ve Akdeniz, (2) Kerç Boğazı ile Azak Denizi, (3) Ren – Tuna kanalı ile Kuzey Denizi ve (4) Volga – Don Kanalı ile Hazar Denizi bulunmaktadır. Türkiye'nin 750 mil sahilinin bulunduğu Karadeniz, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Moldova ve Gürcistan için geçiş sağlayan yegane deniz yoludur.

Karadeniz daha çok gelişmiş ticaret ilişkileri ve bağlantıları ile tanınmıştır. 1991 yılından itibaren sayıları artan bölge ülkeleri arasında barış köprüleri kurma çabaları devam etmektedir. Karadeniz, etrafını çevreleyen ülkelerle ekonomik potansiyeli büyük, yüksek teknolojiyi ve madencilik sanayini, tarım ve tarıma dayalı sektörleri içine alan, ulaşım ve iletişim hatlarını kontrol eden bir coğrafi bölge olarak gittikçe önem kazanmaktadır. Bu önemin artmasında 1991'de dağılan Sovyetler Birliği'nin mirasçısı olarak bölgeye bu sefer enerji hatlarını kontrol etmek için dönen Rusya Federasyonu (RF) ile Avrupa-Atlantik dünyasının Karadeniz'deki girişimleri¹ önemli birer göstergedir. Karadeniz'in güvenliği ve bölgenin jeopolitiği yeniden şekillenme sürecindedir ve Türkiye, bu sürecin neresinde durduğunu en iyi şekilde sorgulaması gereken kıyıdaş ülkelerin başında gelmektedir.

¹ Hasan Kanbolat, 'Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin Canlandırılması ve Türkiye', Ankara: Stratejik Analiz Dergisi, Sayı.81, Ocak 2007, s.6.

1. Soğuk Savaş Sonrası Durum:

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması ile eski kıyıdaş ülkelere (Türkiye, RF, Bulgaristan ve Romanya) Ukrayna ve Gürcistan ile Karadeniz'e doğrudan kıyısı olmayan ancak nehir yolu ile bağlanan Moldova eklenmiştir. Bununla beraber Hazar enerji kaynaklarının Batı'ya aktarılmasında kullanılan ve Asya'yı Avrupa'ya bağlayan koridorda bulunan devletler de (Ermenistan ve Azerbaycan) Karadeniz'e dahil edilmektedir². Büyük Karadeniz Bölgesi denildiği zaman Karadeniz'e kıyıdaş devlet olma özelliğini taşıyan veya Asya – Avrupa koridorunda bulunan Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Moldova, Ukrayna, Gürcistan ve Azerbaycan gelmekle birlikte Yunanistan da Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) örgütü vasıtası ile bölgeye giriş yapmıştır.

Soğuk Savaş sonrası Karadeniz'in önemi artıran hususları aşağıdaki gibi özetleyebiliriz;

(1) Soğuk Savaş'ın bitmesi ile bölgede bir güç boşluğu oluşması; bölgede Sovyet kontrolünün göreceli olarak azalması ile Batı'nın bölge devletleriyle ilişki kurması için bir fırsat oluşmuştur. ABD, bölgeye sürekli giriş için fırsat kollamaktadır.

(2) AB ve NATO'nun genişlemesi ile bölge devletlerinin Batı dünyasına eklenme isteğinin artması; Bulgaristan ve Romanya'nın üyeliği ile NATO ve AB Karadeniz'e sahildar olmuştur. Gürcistan Azerbaycan ve Ukrayna da NATO üyeliği peşindedir. Diğer ülkeler ise Barış İçin Ortaklık (BiO) inisiyatifi kapsamında NATO ile ilişkilerine önem vermektedirler.

(3) Orta Doğu'ya komşu olması; 11 Eylül sonrası Batı'da oluşan terör korkusu nedeni ile Karadeniz ülkelerinin de demokratikleşmesinin Orta Doğu'ya yayılabileceği, Orta Doğu'dan gelen tehditlerin özellikle barışçıl Kafkaslar ile durdurulabileceği beklentisini ortaya çıkarmıştır. AB üyelik süreci ve AB'nin "İyi Komşuluk Politikası" süreci bölge ülkelerinin özellikle Batı'nın anladığı anlamda bir demokrasiye kavuşmaları için birer maniveladır.

(4) Bölgenin, Hazar Havzası'nın enerji kaynakları bakımından zengin olması; Hazar Havzasının Orta Doğu'ya alternatif rezerv enerji kaynağı olması ve Karadeniz'in enerji Hazar ve çevresindeki enerji hatlarını güzergahlarını kontrol etmesi yakın dönemde stratejik öneminin katlanmasına neden olmuştur.

(5) Yeni güvenlik tehditleri ve dondurulmuş istikrarsızlık; Sovyet egemenliğinin ortadan kalkması bölgede etnik veya toprak anlaşmazlığı şeklinde pek çok sorunun yeniden canlanmasına ve çatışmalara neden olmuştur. Ayrıca yeni güvenlik tehdidi olarak sınıflandırılan uyuşturucu, insan ve silah kaçakçılığı gibi faaliyetlerin kaynak veya geçiş yolu üzerinde olması nedeni ile bölge dikkatlerin üzerinde toplandığı bir konumdadır.

2. Rusya Federasyonu ve Karadeniz:

Karadeniz, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) özellikle de RF'nin deniz ulaştırmasında ve sanayi bölgelerine girişte hayati öneme sahiptir. Rusya yayılmacı emellerine kendisini güçlü hissettiği her durumda ve her yöntemi kullanarak devam etmektedir. Rusya'nın etrafındaki stratejik önemi yüksek ekonomik zenginliklere odaklanırken, ülke dışında yaşayan 25 milyon Rus'un yaşadığı bölgeler de müdahaleleri için birer arguman niteliği taşıyabilmektedir. Rusya'nın yıllık % 5'lik bir ekonomik büyümeye rağmen, 2015 yılında dünya GSMH'nin ancak % 2'sine sahip olacağı değerlendirilmektedir. RF, sahip olduğu zengin doğal kaynakları ile önemli bir bölgesel güç olsa da eski Sovyetler Birliği dönemindeki küresel oyuncu rolüne ve etkinliğe kavuşması beklenmemektedir.

a. Soğuk Savaş sonrası Rus güvenlik arayışları:

² Sinan Ogan, 'Küresel Mücadelenin Yeni Rekabet Alanı: Karadeniz', Dünya Gündemi, 21-28 Mayıs 2006.

1991 yılı sonrasında Rusya'nın Odesa ve Sivastopol üslerini kaybetmesi (Sivastopol 20 yıl süre ile Ukrayna'dan kiralanmıştır), donanmasının % 18.3 ünü ve kıyı tesislerinin yarısını Ukrayna'ya vermek zorunda kalması ve ekonomik zorluklar nedeniyle gemilerinin önemli bir kısmını hizmet dışına çıkarması sonucu Karadeniz'de "Deniz Gücü Boşluğu" meydana gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin mirasçısı RF Karadeniz'de Kuzeybatı Kafkasya kıyılarına sıkışmıştır. Karadeniz'e kıyısı olan çoğu eski Varşova Paktı üyesi ülkeler RF'den uzaklaşarak gittikçe Batı'ya yakınlaşmaları nedeni ile jeopolitik dengeler değişirken 2000'li yıllarda toparlanan Rusya bugün yeniden bölgede güç ağırlığını artırma gayreti içindedir.

Rusya, Karadeniz ve Orta Asya gibi Karadeniz'in de kendi nüfuz alanı gibi tanınmasını beklemektedir. RF'nin siyaset anlayışı bölge ülkelerindeki ihtilaflara müdahale hakkını kendinde görmekte, buralarda yeni üsler edinmeyi, bu devletlerde yaşayan Rusların çıkarlarını korumayı ve nihayet RF için güvenli sınırlar oluşturmayı öngörmektedir. Eski nüfuzunu sürdürme peşindeki RF, 12 Eski Sovyet Cumhuriyeti'nin dahil olduğu BDT'ye öncülük etmiş ve "Yakın Çevre Doktrini"ni ortaya atmıştır³.

RF'nin Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti çerçevesinde 21 Nisan 2001 tarihinde kabul ettiği Yeni Askeri Doktrini de Türkiye'yi çok yakından ilgilendirmektedir. Bu kapsamda Orta Asya ve Kafkasya ülkelerine müdahale etmesi, buradaki çatışmalarda (Çeçenistan, Abhazya, Karabağ vb.) taraf olması ve çatışan taraflardan birine destek sağlaması, askeri güç konuşlandırması (Gürcistan, Ermenistan, Kırgızistan vb.) Türkiye'nin güvenlik endişelerini artırmaktadır. Bunlara Rusya'nın bölgenin ve özellikle Türkiye ile dost olmayan ülkelerin silahlanmasına katkısını ve PKK kozunu elinde tutmak istemesini de eklemeliyiz.

11 Eylül hadiseleri ve Putin'in Devlet Başkanlığına gelmesi sonra yaşanan gelişmeler RF'nin dış politika ve güvenlik doktrininde geleneksel çizginin sınırlarını oldukça zorlayacak değişiklikler yapmasına yol açmıştır. Putin ile birlikte küresel güç olma hedefini revize eden RF, ABD ile ilişkileri geliştirme ve genelde Batı ile bütünleşme politikası izlese de özellikle ABD ayağında hayal kırıkları yaşamıştır. Putin'e göre yabancı ülkelerin Rus iç siyasi hayatını etkilediği Yeltsin Rusyası ölmüştür. Putin, ABD'nin Rusya'yı karıştırmak istediği kanaatinde. Bu nedenle yabancıların Rus sivil toplumu üzerindeki bağlarını yok etmek için tedbirler almış ve ilk fırsatta Rusya'nın IMF ile ilişkisini sonlandırmıştır.

ABD'nin Afganistan başta olmak üzere çeşitli üsler edinerek Orta Asya, Kafkasya ve Karadeniz'e yerleşmesine başlangıçta Batı ile ilişkilerine zarar gelmemesi için göz yuman Putin, sonunda ABD etkinliğinin önünü Şanghay İşbirliği Örgütü ile aşma arayışına girmiştir. ABD'nin Gürcistan'dan sonra Azerbaycan'a ait Apşeron yarımadasında konuşlanmasından endişe eden RF, Ukrayna ile de Azak Denizi'nin statüsü sorununu çözememiştir. Ukrayna'nın NATO üyesi olması halinde askeri ve stratejik açıdan büyük önem taşıyan Azak Denizi'ne NATO gemilerinin serbestçe girip çıkabilecek olması Rusya'nın kabusudur.

Enerji nakil hatları nedeni ile stratejik ağırlığın Karadeniz'e kayması ile bölgeye Rusların verdiği önem daha da artmıştır. Rusya'nın boğazları da kapsayacak şekilde Karadeniz - Hazar Denizi ekseninde askeri olarak yeni bir yapılanma içerisine girdiği görülmektedir. Ancak Rusya'nın kaynakları ve mevcut potansiyeli ulusal hedeflerini gerçekleştirecek, ekonomik ve askeri yönden Batı ile yeni bir mücadeleye finanse edebilecek bir durumda değildir. Bu nedenle güvenlik endişelerini ve güç politikalarını şimdilik bir kenara bırakarak Batı ile işbirliğine açık ancak dikkatli bir tavır takınmıştır.

b. Rusya ve enerji hatları:

³ Mustafa Kibaroğlu, 'Rusya'nın Yeni Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini', Ankara: Avrasya Dosyası, Sayı.4, Rusya Özel, Kış 2001, s.95.

RF, Kafkasya ve Hazar Havzası enerji kaynaklarını kontrolü üzerinde hakimiyet kurma ve bu kaynakların Karadeniz ve çevresinden dünya piyasalarına aktarılmasında kozlarını güçlendirmek istemektedir. Bölgeden çıkarılan petrol ve doğal gazın mevcut boru hatları ve inşa edilecek ilave boru hatları ile kendi hakimiyeti altındaki topraklardan geçirilmesi suretiyle vanayı elinde tutmaya çalışmaktadır⁴. Doğal olarak da bu kaynakları tekelinde tutmak isteyen RF ile Türkiye'nin bu alanda mücadelesi kaçınılmazdır. Nitekim Rusya Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattını engellemek için elinden geleni yapmış ve Türkiye'yi bypass edecek yeni projeler ortaya çıkarmış, Burgaz-Dedeağaç Boru Hattı projesini yürürlüğe koymuştur. Diğer yandan, Karadeniz ve Hazar denizlerini birleştiren Volga-Don kanalının ikinci hattının inşa edilmesi peşindedir.

RF'nin Doğu ile Batı arasındaki petrol ve doğalgaz enerji güzergahlarını kontrol etme stratejisi içinde Karadeniz ve Hazar ülkeleri ile olan ilişkileri önem taşımaktadır. Karadeniz'e sahildar tüm devletlerin birleştikleri ortak menfaat Türk Boğazlarının kullanımınıdır. Rusya için boğazlar enerji kaynaklarının transferi açısından önem arz etmektedir. Boğazlar Rusya'nın Avrupa'ya petrol ihracatındaki en önemli yoldur. Rusya kendi tehdit değerlendirmesi içinde Karadeniz bölgesine büyük önem atfetmekte, Boğazları kullanabilmek ve Karadeniz'de kıyı güvenliğini sağlamak maksadıyla savunmasını Doğu Akdeniz'den itibaren kademeli olarak tesis etmeyi planlamaktadır.

c. Rusya ve AKKA:

Türkiye'nin RF ve Trans-Kafkasya komşuları arasındaki güvenlik ilişkileri açısından NATO ve eski Varşova Paktı ülkeleri arasında imzalanan Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması (AKKA) önemli bir yer tutmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye, Norveç, İzlanda ve Yunanistan ile Romanya, Bulgaristan ve Sovyetler Birliği'nin yer aldığı 'kanatlar' bölgesinde, her iki grubunun en fazla 4 bin 700 tank, 5 bin 900 zırhlı savaş aracı ve 6 bin top bulundurabileceği kararlaştırılmıştı⁵. Ancak AKKA'nın kanatları ile ilgili olarak Rusya ve NATO'nun müttefikleri arasındaki ciddi fikir ayrılıkları hiç bitmemiştir. Gerek Rusya'nın Balkanlar, Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya'yı yayılcı emellerinin alanı olarak görmesi, gerek NATO'nun Romanya ve Bulgaristan gibi eski Varşova Paktı'nın ülkelerinin değiştirdiği dengeler AKKA'nın bugün ne kadar yürürlükte olduğunu sorgulanır hale getirmiştir.

Varşova Paktı'nın dağılmasından sonra değişen şartlar göz önünde bulundurularak 1999'da İstanbul AGİT zirvesinde AKKA'nın uygulanmasıyla ilgili anlaşma kabul edilmişti. Ancak güncellenmiş AKKA halen NATO üyeleri tarafından onaylanmadı. NATO ülkeleri, Rusya Moldova ve Gürcistan'dan askerlerini çekene kadar güncellenmiş AKKA'nın yürürlüğe girmeyeceğini söylemektedir. Putin, 26 Nisan 2007 tarihinde yaptığı Ulusa Sesleniş konuşması ile AKKA konusunda Rusya'nın moratoryum ilan edeceğini belirtti⁶. Bu AKKA'nın yıkılması anlamına da gelebilir ancak henüz son adımlar atılmadı. Bu bölgelerde meydana gelebilecek bir çatışmada Rusya ve Türkiye'nin olası taraf olma durumu AKKA ve benzeri anlaşmaların geçerliliği açısından iyi bir test olacaktır.

3. ABD ve Karadeniz:

Soğuk Savaş sonrası ABD'nin bölgedeki temel amacı güç dengesini kendi lehine çevirmek ve Rusya'nın bölgedeki siyasi, ekonomik ve askeri etkisini azaltmaktır. Diğer önemli bir amaç ise bölgedeki güç dengeleri içinde kendi liderliğini ön plana çıkarmak üzere bölgedeki

⁴ Mediha Akarslan, 'Değişen Dünya Dengeleri, Rusya Federasyonu Yakın Çevre Politikası ve Türk Cumhuriyetleri', İstanbul, 1994, s.2.

⁵ S.Gülden Ayman, 'Konvansiyonel Kuvvetlerin Denetimi', İstanbul: Alfa Yayınevi, 1994, s.187-217.

⁶ Anar Somuncuoğlu, 'Putin'den İddialı Son Sesleniş', Ankara: Cumhuriyet Strateji Eki, Sayı.149, 7 Mayıs 2007, s.13.

devletleri Euro-Atlantik bloğuna bağlamaktır. ABD, Karadeniz’de güvenlik açısından bir güç boşluğunun olduğunu ve bu boşluğu dolduracak NATO çerçevesinde askeri güç ihtiyacını savunmaktadır. ABD’nin bölgeye olan ilgisi 11 Eylül sonrasında terör ile mücadele kapsamında yeni bir şekil ve yön almıştır. 2002 yılında açıklanan ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi’nde Karadeniz ve Hazar bölgeleri zengin petrol rezervleriyle önem kazanırken, Hindistan, Pakistan ve Güney Doğu Asya pazarlarına geçiş noktası olarak kabul edilmiştir. Nitekim ABD, Romanya ve Bulgaristan’dan sonra Gürcistan ve Azerbaycan’da da askeri mevcudiyetini artırma ve üs edinme gayreti içindedir.

Karadeniz Rusya’yı çevrelemek için ABD’ye geniş imkanlar sunmaktadır. ABD, Karadeniz vasıtasıyla RF’nin yumuşak karnı olan Kuzey Kafkasya’yı kolaylıkla kontrol edebilir, provokasyonlara girişebilir. ABD’nin bölgeye gelişi ile Ukrayna, Gürcistan ve Moldova gibi ülkeler Rusya’ya karşı daha fazla seslerini yükseltebilirler. Doğu-Batı ve Kuzey-Güney Enerji koridorlarının merkezinde yer alan bölgedeki Amerikan varlığı ile enerji denklemi iyice karmaşık bir hale gelecektir. Ayrıca İran’ın Karadeniz’i petrol ve doğal gaz ihracı için kullanmasının önüne bir set çekilebilecektir. Ve nihayet Karadeniz, ABD’nin Afganistan’dan başlayan küresel terör ile mücadele programının son derece stratejik bir halkasıdır.

ABD’nin bölge ile ilgili geliştirdiği stratejilerin başında bölgedeki demokratik rejimlerin ve değişimlerin hızlandırılması yolu ile özelde ABD’nin genelde Batı’nın çıkarlarına zarar vermeyecek devlet yapılarının oluşmasını sağlamak gelmektedir. Bu kapsamda ABD ve AB’nin demokratik destek programları uyumlu hale getirilmiş, serbest piyasa ekonomisinin önündeki engellerin kaldırılması ile birlikte demokratik kurumsallaşmaya önem verilmiştir.

NATO, GUAM⁷ ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)’nin yetersiz kalmaları nedeni ile ABD çıkarlarını bölgede savunacak yeni bir kurumsal yapı arayışı bulunmaktadır. ABD, bölgeye girişte Türkiye ve Rusya üzerinde dostane ve barışçıl bir yaklaşımla ikna stratejisi uygulamakta, diğer yandan dikkatini Moldova Transdinyester, Yukarı Karabağ, Güney Osetya ve Abhazya’daki donmuş çatışmalara vererek Rusya’nın bu çatışmaları baskı aracı olarak kullanmasını engellemek istemektedir. ABD için Ukrayna özel bir önem taşımakta ve eğer ülkede Batı modeli tutarsa bölge için iyi bir örnek olabileceği değerlendirilmektedir.

ABD, İran ile olabilecek enerji hatları konusundaki rezervleri ile Türkiye’nin enerji hatları alternatiflerini önemli ölçüde sınırlamaktadır. ABD, 1990’larda Türkiye ve Güney Kafkasya’dan geçen Doğu-Batı koridoruna önem vermişti. Bugün ise Orta Asya (Türkistan) - Güney Asya altyapı projelerini geliştirmeyi hedeflemektedir⁸. AB ise, TRACECA ve İNOGATE projeleri çerçevesinde Doğu-Batı koridorlarını geliştirme peşindedir. Elbette Çin ve İran gibi ülkelerin de kendi seçenekleri bulunmaktadır. Rusya’nın kendisini by-pass etme niyetinde olması nedeni ile Türkiye ve İran arasında Orta Asya enerji kaynakları için bir yakınlaşma kaçınılmaz hale gelmektedir.

4. Avrupa Birliği ve Karadeniz:

Karadeniz, coğrafi uzaklığı nedeni ile bugüne kadar AB için bir güvenlik endişesi teşkil etmemiştir. Bugün ise Karadeniz denildiğinde daha çok enerji hatlarının güvenliği kapsamında AB için önem taşımaktadır. Avrupa tarihte sahip olduğu kömür ve demir ile sömürgelerinden sağladığı kaynaklar ile güçlenmiştir. Yaşlı kıta Kuzey Deniz Petrolleri hariç stratejik kaynağa sahip değildir. İngiltere ve Norveç hariç AB ve Batı Avrupa enerji bakımından dışa bağımlıdır. İkinci Dünya savaşı sonrası ABD vesayeti altında Orta Doğu petrolüne bağımlı hale gelen Avrupa ekonomileri pek çok krizden sonra bugün bir yandan Hazar Havzası’nda alternatif arayışlarına girmişken, diğer yandan daha çok doğal gaz için

⁷ GUAM: Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova’nın Rusya’ya muhalif çizideki oluşumlarına verilen ad.

⁸ Anar Somuncuoğlu, ‘Putin’den İddialı Son Sesleniş’, s.12-13.

Rusya'nın kapısını çalmaktadır. AB enerji bağımlılığını azaltmak, petrol ve gaz akışının devamlılığını sağlamak için Rusya ile ilişkilerinde yeni bir strateji yürürlüğe koymuştur. Ukrayna'da Batı yanlısı bir hükümet AB için Hazar havzasına 1000 km. daha yaklaşmak anlamına gelmektedir.

AB'nin bölgeye yönelik stratejisi içinde, tarihi ipek yolunun canlandırılması olarak da değerlendirilen TRACECA⁹ ile INOGATE¹⁰ adı verilen iki proje öne çıkmaktadır. Öncelikle Avrupa'dan Asya içlerine doğru Karadeniz - Kafkasya - Hazar ve Orta Asya hattında TRACECA adı verilen bir ulaşım koridorunun geliştirilmesi projesi öngörülmüştür. INOGATE ile TRACECA'daki amacın daha spesifik olarak Hazar Havzası enerji kaynakları için gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir¹¹.

AB'nin Karadeniz ülkeleri ile ilişkilerinde İyi Komşuluk Politikası önemli bir çerçeve oluşturmaktadır. AB Komisyonu, ekonomik ve teknik yardım vasıtalarını kullanarak demokrasi ve Pazar ekonomisine geçiş ile ilgili kriterleri yaptırım olarak kullanmaktadır. Demokrasi projeleri için EIDHR¹² inisiyatifi kapsamında özel bir bütçe bulunmaktadır¹³. Demokrasi alt yapısı bakımından bölge ülkeleri iki ayrı kategoride değerlendirilmektedir. Birinci gruptaki yeni AB üyesi ve diğer aday ülkeler demokrasi kulübünün ciddi baskıya maruz üyeleridir. İkinci grubu Sovyetler Birliğinden ayrılmış ve bozuk demokrasilere sahip ülkeler oluşturmaktadır. Bunlara uygulanan baskılar daha esnek ve ülkeden ülkeye değişen bir karakter taşımaktadır.

Romanya ve Bulgaristan ile Karadeniz'e açılan AB, Türkiye'nin AB'ye üye olması ile Karadeniz'i Batıdan ve güneyden tamamen çevrelemiş bir coğrafyaya sahip olacaktır. Karadeniz'in enerji yolları üzerinde olması, enerji ihtiyacını dış kaynaklardan sağlayan AB için stratejik bir önem taşımaktadır. Öte yandan Kafkaslar ve Doğu Avrupa'daki istikrarsızlık ve problemlerin Batılı ülkelere doğru yol açabileceği göçlere ve sınıraşan diğer tehditlere (uyuşturucu kaçakçılığı, terör vb.) karşı AB'nin sınırlarının korunması içinde bölge önem taşımaktadır.

5. NATO ve Karadeniz:

Soğuk Savaş sonrasında NATO devletlerinin Karadeniz'e bakışlarında farklılıklar oluşmuştur. 1992 yılında Almanya'da açılan Main-Tuna kanalıyla, Ren nehri Tuna'ya ve Batı Avrupa iç su yolları Karadeniz'e bağlanmıştır. Türkiye'den sonra Bulgaristan ve Romanya ile Karadeniz kıyılarına yerleşen NATO, 'açık kapı' politikası ile bölgedeki diğer devletlerin ilgisini ve üyelik ümidini toplamaktadır. Bu ülkelerin başında Gürcistan ve Azerbaycan ile Ukrayna'yı sayabiliriz. NATO, Ukrayna ile NUC¹⁴ ve RF ile PJC¹⁵ olmak üzere ikili düzeyde birer üst düzey diyalog platformu oluşturmuştur. Karadeniz ülkeleri ya üyelik ya da BiO ve çeşitli programlarla ittifakın içinde veya kenarında durmaktadırlar.

NATO, Karadeniz'in güvenliğinin sağlanması, terörün ve kaçakçılığın engellenmesi için kendi kuvvetlerinin Karadeniz'e girmesini istemektedir. Halen Karadeniz'de güvenlik işbirliği

⁹ TRACECA: Transportation Corridor Europe Caucasus Asia.

¹⁰ INOGATE: Interstate Oil and Gas Transport to Europe.

¹¹ Kamil Ağacan, 'AB'nin Güney Kafkasya Politikası', Ankara: Stratejik Analiz, Sayı.81, Ocak 2007, s.44.

¹² EIDHR: The European Initiative for Democracy and Human Rights.

¹³ Centre For European Policy Studies, The Reluctant Debutante, The European Union as Promoter of Democracy in its Neighbourhood, CPS Working Document No.223, (Brusselles, July 2005), s.3.

¹⁴ NUC: NATO – Ukraine Commission (NATO – Ukrayna Komisyonu).

¹⁵ PJC: NATO-Russia Permanent Joint Council (NATO – Rusya Daimi Konseyi).

ile ilgili kuruluşlar arasında “Black Sea Force (Karadeniz Gücü))¹⁶” ve terör ile mücadele kapsamındaki “Black Sea Harmony (Karadeniz Uyumu)” bulunmaktadır. Türkiye ise Karadeniz’de güvenliğin Montrö ile koyulan kurallar ve kısıtlamalar ile 2001 yılında güvenlik amaçlı olarak oluşturulan Karadeniz Gücü ile sağlandığını ayrıca bir NATO girişimine gerek olmadığını belirtmektedir.

Şüphesiz NATO girişiminin arkasında ABD bulunmaktadır. ABD, Karadeniz’deki güvenlik işbirliğine fiilen katılmak ve bu işbirliğini NATO şemsiyesi altına sokmak istemektedir. ABD’nin niyeti 11 Eylül 2001’den sonra NATO güdümünde Akdeniz’de oluşturulan ve Türkiye’nin de katıldığı Active Endeavor (Etkin Çaba) operasyonlarını Karadeniz’e taşımaktır. Etkin Çaba’nın görevi, deniz ulaşım yollarını gözetim altında tutmak ve gerekirse şüpheli gemilere karşı eyleme geçmektir. ABD, Montrö’nün bazı maddelerinin değiştirilmesini ve bazı maddelerinin kendisine uygulanmasında esneklik gösterilmesini de istemektedir. Türkiye, kendi hukuki hakları üzerinde hassasiyetini sürdürmekle beraber bugün için tartışmalar henüz bir sonuca ulaşmamıştır.

6. Karadeniz Ülkelerinde Durum:

a. Romanya, Bulgaristan, Ukrayna ve Moldova:

Avrupa – Atlantik kurum ve kuruluşlarıyla bütünleşmeyi dış politikasının temel hedefi olarak seçen Romanya ve Bulgaristan hem NATO hem de AB üyesi olmayı başarmışlardır. Romanya 217 milyon ton petrol ve 452 milyar metreküp doğal gaz rezervleri ile Avrupa ve Balkanlar’ın önemli bir enerji merkezidir. Romanya, önemli yeraltı zenginliklerinin yanında ekilebilir tarım arazisi ile de AB içinde etkin bir konuma gelmeye adaydır. Ancak hala ekonomik istikrarını yakalayamayan Romanya’nın gerek GSMH’sının düşüklüğü gerekse dış borçlarının fazlalığı nedeni ile ekonomik bakımdan uzun süre sıkıntılı durumunu atlatamayacağı değerlendirilmektedir. Türkiye ile Romanya arasında mevcut doğal gaz boru hattının genişletilmesine yönelik TransBalkan projesi ile ilgili çalışmalar devam etmektedir.

Bulgaristan ise Avrupa ile her seviyede entegre olurken, krizlerden uzak durmak ve Rusya ile ilişkilerini istikrarlı bir düzeyde tutma politikasını seçmiştir. Ülke kalkınması için işletme bilgisi ve finans desteği sağlamayı hedefleyen Bulgaristan, elektrik ihraç ederken, doğal gaz ihtiyacını ithalat ile karşılamaktadır. Yüksek dış borçlar, yatırımların yetersizliği, politik sorunlar nedeni ile Bulgaristan’da da ekonominin kısa zamanda istikrara kavuşması beklenmemektedir.

Ukrayna ile RF arasındaki en önemli sorun nüfusunun % 60’ı Rus olan Kırım bölgesidir. 1992 yılında Kırım’a ekonomik ve kültürel anlaşma yapma yetkisi verilmiş ancak Kırım’ın Ukrayna toprağı olduğu kabul edilerek sorun şimdilik yatışmıştır. Nükleer gücü nedeniyle Ukrayna her zaman Rusya’nın gözünün üzerinde olacağı bir ülkedir. Ukrayna doğal gaz ihtiyacının % 65’ini Rusya’dan, % 14’ünü Türkmenistan’dan ithal etmektedir. Sovyet döneminden kalma yüksek bir ekonomik potansiyele sahip Ukrayna’da üretim yarı yarıya azalırken artan dış borçları karşılayacak kaynak da bulunmamaktadır.

Ekonomi ve ticari alanda dünya piyasaları ile entegre olma yolunda ciddi adımlar atan Ukrayna, ekonomik ve yapısal sorunlarını aşması halinde önemli bir bölgesel güç haline gelebilir. Ukrayna’da yönetim NATO üyeliğinden yanadır. Hatta Dışişleri Bakanı Borris Tarassjuk 2008’de NATO’ya üye olma amacını taşıdıklarını açıklamıştır. Ancak Rus kökenlilerin çoğunlukta olduğu Kırım’da yapılan referandum halkın yüzde 98’inin NATO

¹⁶ BlacSeaFor; arama, kurtarma, insani yardım, maden araştırması, çevresel koruma operasyonları için Türkiye, Gürcistan, Rusya, Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan tarafından oluşturulmuş, hiçbir devlete ya da devletler topluluğuna karşı hareket etmemeyi amaçlayan bir deniz kuvvetidir.

üyeliğine karşı olduğunu gösterdi. Ukrayna geneli için ise bu oranın % 70 olduğuna dair anketler ortaya çıkmıştır¹⁷.

Moldova'da ise bağımsızlığının ilanından sonra etnik kökenli iki yeni bölge ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Dinyester nehri doğusunda, çoğunlukla Rus ve Ukraynalıların yaşadığı, diğeri ise ülkenin güneyinde yaşayan ve otonom idaresini ilan eden Gagavuz Türkleri'nin oluşturduğu bölgedir. Transdniester hükümeti ekonomik ve içişleri bakımından bağımsızdır ve Moldova'dan ayrı para birimi, merkez bankası ve gümrükleri vardır. Moldova'da üretimin % 40'ı tarım sektörüne dayalı olup, enerji açısından tamamen ve özellikle Rusya'ya bağımlıdır. Moldova'nın dış borcu GSMH'nin üçte ikisini oluşturmaktadır.

b. Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan:

Soğuk Savaş sonrası Gürcistan Rus kontrolünden uzak ve Batıya dönük bir politika izlemeye başlamıştır. Başlangıçta BDT'na ve Taşkent Müşterek Güvenlik Anlaşması'na (TMGA) katılmayı reddeden Gürcistan Abhazya'da Rus desteği ile sağlanan ateş-kes karşılığında BDT ve TMGA'ya girmek ve Rus üslerinin bulunma süresini uzatmak zorunda kalmıştır. RF'nin BDT dahilindeki politikalarından rahatsız olan Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova GUAM'ı kurmuş ve NATO ile İşbirliği Komisyonu oluşturmanın yanında BiO faaliyetlerinde de etkin olarak yer almaktadır. GUAM'ın, BDT çerçevesinde ilişkilerin derinleştirilmesi çabalarına karşı koymak amacıyla kurulduğu bir gerçektir. BDT'den bağımsız olarak Rus baskılarına karşı dayanışma önemli, gerekli ve meşru görülmekle birlikte, üye ülkeler Rus karşıtı blok görüntüsü vermekten kaçınmaktadır¹⁸.

Gürcistan'ın güvenlik sorunlarının başında Abhazya, Güney Osetya, Acaristan ve Cevahati bölgelerini kapsayan toprak bütünlüğü gelmektedir¹⁹. Sovyetler zamanında Abhazya, Osetya ve Acaristan'a verilen özerlik haklarının Gürcistan'ın kurulması ile kısıtlanması üzerine bu bölgelerde çıkan çatışma ve gerilimler Rusya'nın müdahil olması ile yatışmıştır. Gürcistan topraklarından Rus askeri varlığını çıkarmak istemekte ve Rusya ile son yapılan anlaşmaya göre Ocak 2008'e kadar Rus üslerinin boşaltılmasını beklemektedir.

Abhazya'da ateşkes hemen hepsi Ruslardan teşkil edilen 1500 kişilik bir barış gücü ile, Osetya'da ise 600 kişilik bir Rus barış gücü ve 102 kişilik BM Gözlemcisi (UNOMIG) ile sağlanmaktadır. Gürcistan, de facto olarak kendinden ayrılmış gibi gözükten Abhazya ve Güney Osetya'nın statülerine ileride daha çok direnecektir. AB ve ABD'nin Güney Osetya'daki referandumu rağmen bağımsızlığını hiçbir zaman tanımayacaklarını açıklamaları Gürcistan'a verdikleri önemi göstermektedir. Gürcistan'ın NATO'ya girme olasılığı yüksektir bu da NATO'nun Karadeniz ve ABD'nin doğu kıyılarında da dengeleri değiştirmesi anlamına gelecektir.

Rusya, ABD yanlısı politika izleyen Gürcistan hükümetine karşı nüfusun % 8'ini oluşturan Gürcistan Ermenilerini de kışkırtarak istikrarsızlık unsuru olarak kullanmaktadır. AGİT kararı gereğince Gürcistan'daki bölgelerine dönmelerine müsaade edilen Ahıska Türkleri Ermeniler tarafından engellenmektedir. Ermenistan ise Karadeniz'e çıkış yolu elde etmek için Rusya ile birlikte Gürcistan'daki Ermenileri kullanmaktadır. Gürcistan ve Ukrayna üzerinde Rusya ve Batı arasındaki nüfuz mücadelesi açık ve örtülü olarak sürmektedir²⁰.

¹⁷ Ali Külebi, 'Karadeniz'de Yeni Dengeler', Ankara: Cumhuriyet Strateji Eki, Sayı.143, 26 Mart 2007, s.6.

¹⁸ Kamil Ağacan, 'GUAM'da Misyon Arayışı', Ankara: ASAM Yayınları, Stratejik Analiz, Sayı.75, Temmuz 2006, s.12-13.

¹⁹ Kamil Ağacan, 'Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Gürcistan İlişkileri', Ankara: AGAM Yayın Merkezi, Edit.: İdris Bal, '21. Yüzyılda Türk Dış Politikası', 2006, s.461-463.

²⁰ Nejat Tarakçı, 'Yakın Geleceğin Potansiyel Çekişme Alanı Karadeniz'e Dikkat', İstanbul: Jeopolitik Dergisi, Sayı.26, 2006, s.83.

BTC hattının açılması ile bölge enerji kaynaklarının Batıya açılmasında önemli bir avantaj elde eden Azerbaycan ve Gürcistan'ın güvenliği hem Türkiye hem Batı için önemli hale gelmiştir. Zengin maden yataklarına sahip Gürcistan ekonomisi enerji alanında büyük ölçüde Türkmenistan ve Rusya'ya bağımlıdır. Ayrıca İran'dan doğal gaz almaktadır. Gürcistan'ın karşı karşıya kaldığı güvenlik sorunları yanında yüksek enflasyon, işsizlik ve kaynak yetersizliği gibi ekonomik sorunlarına kısa vadede çözüm getiremeyeceği, uzun vadede Batı'nın yardımları ile belirli ölçüde ekonomisini iyileştirebileceği değerlendirilmektedir.

Zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip olan Azerbaycan ise hem Rusya'nın nüfuz mücadelesi hem de ABD'nin ilgi alanı içindedir. Batı ile ilişkilerini geliştirmeye çalışan Azerbaycan'ın Ermenistan tarafından işgal edilen toprakları ve Yukarı Karabağ sorunu yanında enerji kaynakları için dış güçlerin müdahaleleri en önemli güvenlik sorunlarıdır. Rusya, bölgedeki Ermeni-Azeri problemini körükleyerek her iki tarafa da silah satmakta, askeri anlaşmalar yapmakta ve bölgede stratejik üstünlük kazanmaktadır²¹.

Türkiye ise özellikle Gürcistan ve Azerbaycan başta olmak üzere bölge ülkeleri ile ekonomik ilişkilerinin gelişmesine yardımcı olacak yeni projeler peşindedir. Nitekim Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu (KATB) projesi, Batum-Hopa Demiryolu projesi ile Türkiye-Gürcistan-Rusya arasında Samsun-Poti hattı bölge ülkeleri arasında yük taşımacılığına olanak sağlayacak alternatif ulaştırma ağları olarak gündeme gelmiştir²².

Ermenistan, hem Azerbaycan hem Türkiye'ye karşı izlediği düşmanca politikalar nedeni ile bölgenin en sorunlu ve dışlanmış ülkesidir. Ermenistan, bağımsızlığını elde ettiği günden bugüne ekonomik yönden çok kötü durumdadır. Bugün Ermenistan'ın % 80'i fakirdir veya çok fakir durumdadır. Ülkenin bu durumu yabancı şirketler için cazip bir durum oluşturmuş olsa da yatırımların çoğu güvenlik sorunu nedeni ile gerçekleşmemiştir.

Ermeni yetkililer ekonomik sıkıntıların aşılabilmesi ve yabancı yatırımlar açısından uygun bir bölge olması için Karabağ sorununun halledilmesi gerektiğinin bilincinde olmakla beraber bu konuda gerekli düzenlemeleri yapmaktan kaçınmaktadırlar²³. Ermenistan'ın uzlaşmaz tutumu bölgedeki savunma harcamalarının da artmasına ve krizin sürekli olmasına neden olmaktadır²⁴. Ermenistan'ın Batı ile bütünleşmesi, Türkiye ile normal ilişkiler kurmasından geçmektedir²⁵.

7. Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) Örgütü ve Karadeniz:

Karadeniz'e sahildar ülkelerin coğrafi yakınlıklarından ve ekonomilerinin birbirini tamamlayıcı niteliğinden yararlanarak aralarındaki ticari, ekonomik, bilimsel ve teknolojik işbirliğini geliştirmek maksadı ile 3 Şubat 1992 tarihinde Türkiye'de 9 ülke (Türkiye, RF, Romanya, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Ukrayna ve Bulgaristan) tarafından kurulan KEİ'ye Haziran 1992'de yapılan zirvede Yunanistan ve Arnavutluk'ta kurucu üye olarak katılmıştır. Aralarında ABD, Almanya ve Fransa'nın da bulunduğu pek çok ülke KEİ'de gözlemci bulundurmaktadır. KEİ bölgesi yıllık 309 milyar dolarlık dış ticaret

²¹ Haluk Selvi, 'Türkiye Ermenistan İlişkilerinin Halihazır Durumu ve Geleceği', Ankara: Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı.2, 2003, s.140.

²² Hasan Kanbolat, 'Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu Bir Başka Bahara mı Kaldı?', Ankara: Stratejik Analiz, Sayı.81., Ocak 2007, s.6.

²³ Anahid M. Uğurluyan, 'Armenia: Privatization and Foreign Direct Investment in a Climate of Political and Economic Instability' Loyola of Los Angeler International and Comparative Law Reviw, C.XXIII, No.3, Mayıs 2001, s.428-432.

²⁴ Kamil Ağacan, 'Kaderdaş Devletler: Azerbaycan-Gürcistan İlişkileri', Ankara: Avrasya Dosyası, Sayı.1, 2001, s.327.

²⁵ Hasan Kanbolat, 'Ermenistan Sınırı Açılmalı mı?', Ankara: ASAM Yayınları, Stratejik Analiz, Sayı.65, Eylül 2005, s.13-14.

kapasitesine ve 327 milyon üretici ve tüketici nüfusa sahiptir²⁶. Dış ticaret hacmi toplam 650 milyar dolar olan KEİ ülkeleri dünya ticaretinin % 5'ini gerçekleştirmektedir. Birbirleriyle dış ticareti ise toplam dış ticaretlerinin % 10'undan azdır. Türkiye'nin KEİ ülkeleri ile dış ticaret hacmi ise 22 milyar dolardır.

AB ve NATO'nun Karadeniz'e doğru genişlemesi ve RF dışındaki Karadeniz ülkelerinin AB ve NATO'ya üyelik isteği KEİ'yi gölgede bırakmıştır. Nitekim Romanya ve Bulgaristan AB üyeliğine yönelirken KEİ'nin fikir babası Türkiye'de enerjisini AB üyeliğine yöneltmiştir. Bu fiili durum KEİ'nin cazibesini azaltırken AB ve ABD'ninki artırmıştır. KEİ içinde bazı üyeler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesindeki güçlükler, pek çok üye ülke ekonomisinin geçiş sürecinde ve fakir olması nedeni ile KEİ'nin işlevselliğini kazanmasının uzun bir süre alacağı değerlendirilmektedir²⁷. Bazı düşünürlere göre Eski Sovyetler Birliği ve Balkanlardaki çatışmalar durulmadığı sürece Karadeniz Projesi geleceğe yönelik bir çerçeve olmaktan öteye geçemeyecektir. Karadeniz projesi bu safhada çatışmaları çözümlenmeye değil, bu çatışmalar çözümlendikten sonra işbirliğini geliştirmeye yöneliktir²⁸. Azerbaycan-Ermenistan ile Rusya ve Ukrayna arasındaki sorunlar yanında Gürcistan'ın toprak bütünlüğü, Moldova'nın istikrarı gibi konuların alacağı şekil KEİ'nin de geleceğinin belirleyicisi olacaktır.

Türkiye ve RF, KEİ içinde yeni düzenlemeler ve inisiyatifler ile bir canlanmayı savunurken, dondurulmuş çatışma bölgelerine sahip Moldova, Ukrayna, Gürcistan ve Azerbaycan gibi ülkeler ise KEİ'de güvenlik konularının da ele alınmasını istemektedir. Türkiye ve RF, bu tür konuların KEİ'yi felç edebileceği nedeni ile siyasi sorunların AGİT ve Avrupa Konseyi gibi zeminlerde ele alınmasını savunmaktadır. RF'na karşı diğer ülkelerin denge kurmakta zorlanmaları, Batı ile entegrasyonun cazibesi ve Türkiye'nin de yeni açılımlar üretmekte yetersiz kalması nedeni ile KEİ'nin canlanması ile ilgili arayışlar devam etmektedir.

KEİ'nin 15. kuruluş yıldönümü İstanbul'da 25 Haziran 2007'de yapılan Zirve ile kutlanmış ve örgüte yeni bir yönelim ve canlılık kazandırılmak istenmiştir. Bu çerçevede KEİ bünyesinde çevre, ulaştırma, enerji, ticaret, telekomünikasyon ve örgütlü suçlarla mücadele alanlarına öncelik verilmesi kararlaştırılmıştır²⁹. Örgüt böylece sadece ekonomik bir teşkilat olmaktan uzaklaşarak Karadeniz İşbirliği Teşkilatı olma yolunda önemli bir adım atmıştır. Zirvede Karadeniz ülkelerini birleştirecek Karadeniz Çevre Yolu Anlaşması'nın mutabakat belgesi de imzalandı.

8. Türkiye ve Karadeniz:

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Doğu ve Batı bloklarının ortadan kalkmasının bir genel sonucu artık Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerini birbirinden ayrı bütünler halinde ele alınması güçleşmiştir. Örneğin Türk-Rus ilişkilerini ne Balkanlardaki ne Kafkasya'daki ilişkilerden bağımsız olarak ele alıp değerlendirmek mümkündür. Türkiye, SSCB'nin dağılmasıyla Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya'yı içine alacak şekilde etnik ve kültürel sınırlarını genişletmiştir. Orta Asya ve Kafkasya ile birlikte ele alındığında, bu coğrafyada üç olası söz sahibi ülke ise Rusya, İran ve Türkiye'dir³⁰.

²⁶ Sinan, Ogan, 'Küresel Mücadelenin Yeni Rekabet Alanı: Karadeniz', Dünya Gündemi, 28 Mayıs-4 Haziran 2006.

²⁷ Heinz Kramer, 'Değişen Türkiye', İstanbul: Timaş Yayınları, 2.Baskı, Çev.: Ali Sirmen, 2001, s.236.

²⁸ Ian O. Lesser, Graham E. Fuller, 'Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu', İstanbul: Alfa Yayınları, 2000, s.203.

²⁹ Hasan Kanbolat, 'Karadeniz'de Yeni Yapılanma', Ankara: Cumhuriyet Strateji Eki, Sayı.158, 9 Temmuz 2007, s.11.

³⁰ Gülden Arman, Nurin Ateşoğlu Güney, 'Değişen Uluslar arası Koşullarda Strateji, Türkiye ve Komşuları', İstanbul, DER Yayınları, Der. Faruk Sönmezoglu, Türk Dış Politikasının Analizi, 2001, s.433.

ABD’li düşünür ve yazar Zbigniew Brzezinski’ye göre; Türkiye’nin önemi, Karadeniz Bölgesi’nin ve Balkanlar’ın istikrarının sağlanmasından, Akdeniz’e geçişi kontrol edişinden, Rusya ile Kafkasları dengeleyici rolünden, köktendinciliğe karşı model oluşundan ve NATO’nun güney cephesinde yer alışından kaynaklanmaktadır³¹. Pan-Avrupa taşıma koridorları ve merkez Asya arasındaki bağlantıları kapsamında, Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Akdeniz havzasının üyesi olarak, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney bağlantılarının idame ettirilmesinde Türkiye’nin rolü daha da artmıştır. Türkiye, Karadeniz ve Kafkasya bölgesindeki girişimleri ile AB üyelik sürecinde avantaj sağlamak istemekte ve enerji nakil hatları üzerinde yer alan stratejik konumuyla AB’ye üye olması halinde birliğe önemli avantajlar sağlayacağı mesajını vermektedir.

a. Türkiye ve Rusya arasındaki enerji hatları rekabeti:

2004 yılı itibariyle Rusya, Türkiye’nin ithalatta ikinci; ihracatta sekizinci büyük ortağı olmuştur. Bugün itibariyle Türkiye’nin en fazla doğal gaz alımı yaptığı ülke Rusya’dır. Rusya’dan doğal gaz alan ülkeler arasında Türkiye üçüncüdür. Türkiye’nin Rusya’nın doğal gazına bağımlılığı % 60’tır³². Rus ulusal çıkarlarının tarih boyunca Türk ulusal çıkarları ile aynı paralelde olmadığı ve çoğunlukla da çatıştığı akılda tutulması gereken bir gerçektir. Bugün için ilişkiler dostane bir şekilde sürdürülmeye çalışılsa da Rusya’nın boğazlar, Kafkasya ve Orta Asya’daki çıkarları Türkiye’nin çıkarları ile ters düşmektedir. Enerji hatlarının güzergahlarının çizilmesinde Rusya Federasyonu’nun Türkiye’yi by-pass etmeye yönelik gayretleri öne çıkmaktadır.

Türkiye’nin Orta Asya ve Kafkasya’ya ilgisi başlangıçtaki yeni bir güç olarak Türki devletler oluşturma vizyonundan bölgedeki enerji kaynaklarından payını almak için daha somut politik ve ekonomik kazanımlara yönelmiştir³³. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı şu an Türkiye için Karadeniz-Hazar coğrafyasında hayata geçmiş tek önemli enerji projesidir. Doğu-Batı enerji koridorunun diğer önemli projeleri arasında Mavi Akım ve NABUCCO ile Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğal gaz boru hattı bulunmaktadır. Azeri doğal gazını Gürcistan üzerinden Türkiye’ye taşıyacak olan bu projenin yasal çerçevesi tamamlanmış olup, çalışmalar devam etmektedir.

Bunları takip etmesi gereken ve yıllardır yürürlüğe giremeyen ‘Türkmenistan-Hazar Denizi geçişi-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Projesi’ gibi pek çok enerji hattı projesi de beklemektedir. Güney Avrupa Gaz Ringi çerçevesinde Türkiye ve Yunanistan arasında doğal gaz boru hatlarının enterkoneksiyonuna ilişkin anlaşmanın Aralık 2003’de imzalanması ile Türkiye’nin enerji şebekesinin AB ile birleştirilmesi sağlanmıştır. Enerji stratejisi Türkiye ile AB arasında önemli bir işbirliği alanını oluşturmaktadır.

TPAO tarafından Karadeniz’de yabancı firmalarla birlikte sürdürülen petrol arama çalışmalarında olumlu sonuçlar alınmaya başlamıştır. Sadece Doğu Karadeniz açıklarında Trabzon ile Hopa arasında 800 milyon ile 1 milyar ton arasında bir rezerve (Hopa-1) ulaşıldı ki buradan yapılacak üretim Türkiye’nin petrol ihtiyacının yarısını karşılayacak miktardadır. 2005 yılında çalışmaların başladığı Batı Karadeniz’de ise Akkaya-1 kuyusunda doğal gaza rastlandı. Orta Karadeniz’de ise 2 bin kilometrekarelik bir alanda çalışma yapılması hedeflenmektedir³⁴.

Rusya’nın hedefi ise Hazar Denizi ve Kafkasya’dan elde edilecek petrolün boru hatları ile kendi limanı olan Novorossisk’e indirilmesi ve oradan dünya pazarlarına ihracıdır. KEİ

³¹ Zbigniew Brzezinski, Büyük Satranç Tahtası, Ankara: İnkılap Yayınları, Çev.:Yelda Türedi, 2005, s.132.

³² İlyas Kamalov, ‘Rusya AB’ye Alternatif Olabilir mi?’, Ankara: Stratejik Analiz, Sayı.81, Ocak 2007, s.55.

³³ Heinz Kramer, ‘Değişen Türkiye’, s. 154.

³⁴ Gülçin Üstün, ‘Karadeniz’de Petrol’, Milliyet, 6 Mayıs 2006.

Zirvesi başlamadan birkaç gün önce Rus doğal gaz tekeli Gazprom ile İtalyan şirketi Eni arasında imzalanan memorandum ile Güney Akım doğal gaz hattı projesi için ilk adım atılmış oldu. Karadeniz'in altından geçerek Rusya'dan Türkiye'ye uzanabilecek Mavi Akım 2. boru hattı projesinin yerine geçmeye aday olan Güney Akım, Rusya'dan Bulgaristan'a, arkasından Yunanistan ve genel olarak Güney Avrupa ülkelerine doğal gazını ulaştırabilecektir³⁵.

Rusya'nın bu tutumunda enerji kozlarını oynama isteği kadar Türkiye'nin Mavi Akım ve sonrası gelişmeler ile ilgili Rusya'nın yaklaşımları konusundaki şüpheleri de etkili oldu. Güney Akım, Samsun-Ceyhan hattını tamamen bitirmemektedir. Ancak Türkiye'de bir karşı adım atmakta gecikmedi ve İran ile Türkmenistan doğal gazı için bir mutabakat anlaşması gündeme oturdu. Bölgede enerji hatları ile ilgili projeler gittikçe iç içe geçmektedir. Avrupa'ya Hazar doğal gazını taşıyacak NABUCCO doğal gaz boru hattı bir türlü gerçekleşmedi. Ukrayna ise Odesa-Brodi hattının lobiciliğini yapmaktadır.

b. Montrö ve Türk Boğazlarının güvenliği:

Türkiye'nin bölge ile ilgili yaklaşımı, bölge dışı aktörlerin bölgeye nüfuz etmesine ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde herhangi bir değişikliğe gidecek arayışlara karşıdır. Bu politikanın bir parçası olarak, Rusya Federasyonu ile bölgedeki statükonun değişmemesi üzerine kurulu bir konsensüs sağlanmıştır. Ankara; KEİ, BlackSeaFor ve Karadeniz Uyumu hareketine vurgu yapmakta, mevcut yapılanmalarla bölgede bilinçli olarak abartılan güvenlik tehditlerine gereken müdahalelerin yapıldığını savunmaktadır. Ne Ankara ne Moskova bölgenin istikrarsızlaştırılmasını istememekte ve demokrasi yerine istikrar olgusuna vurgu yapmaktadır.

Karadeniz, Montrö Sözleşmesi'nin kendisine verdiği özel imkanlar sebebiyle (sınırdış olmayan) küresel güçlerin savaş gemilerini sokmadığı yegane deniz olma konumundadır. Kıyıdaş ülkelere kontrol imkanı sunması, enerji nakil hatlarının geçiş güzergahında bulunması ve Doğu ile Batı arasında giderek kızışan küresel rekabette sahip olan güce vazgeçilmez üstünlükler sağlaması nedeni ile Karadeniz son dönemlerde küresel rekabetin yeni coğrafi mekanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Karadeniz'e yönelik politikaların temelinde Karadeniz'e kıyısı olmayan ülkelerin, herhangi bir tonaj ve gemi sayısı sınırlaması olmadan Karadeniz'de deniz gücü bulundurmalarını engelleyen Montrö'nün değiştirilmesine yönelik girişimleri bulunmaktadır. Buna karşılıklı Türkiye ve Rusya'nın eşgüdüm içinde olması küresel hesapları bozmaktadır.

Türkiye, 1936 yılındaki Montrö Antlaşması ile elde etmiş olduğu İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının hakimiyetiyle bölgedeki askeri üstünlüğünü pekiştirmiştir. Montrö Anlaşması'nın değiştirilmesine yönelik taleplerin dengeleri ve istikrarı bozabileceği ve bunun sonucunda Türk hakimiyetini indirgeyebilecek konuların gündeme gelebileceği, üstelik Karadeniz'de Rus-NATO kutuplaşmasının yaratılması sonucu Türkiye'nin bundan zarar görebileceği düşünülmektedir. Türkiye'nin Montrö'yü tartışmaya açacak girişimlere sıcak bakmaması ABD'nin bu yöndeki planlarını şimdilik askıya almasına neden olmuştur. Ancak ABD'nin yakalayacağı ilk fırsatta şansını yeniden deneyebileceği unutulmamalıdır.

c. ABD, AB ve Türkiye'nin Karadeniz Denklemi:

Türkiye'nin ABD için çok sayıdaki önemi arasında şunlar da sıralanmaktadır³⁶; (1) Eski Sovyetler Birliğinden ayrılan Türki devletler ve Gürcistan açısından Rus olmayan ve Batı yanlısı bir iletişim hattı, (2) Hazar denizindeki enerji kaynakları için Rusya ve İran'a alternatif

³⁵ Anar Somuncuoğlu, 'Küresel Güçler Karadeniz'de Çarpışıyor', Ankara: Cumhuriyet Strateji Eki, Sayı.158, 9 Temmuz 2007, s.12.

³⁶ Alan Makovsky, 'ABD'nin Türkiye Politikası', Ankara: Liberte Yayınları, Edit.: Morton Abramowitz, 'Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası', 2001, s.327.

bir çıkış kapısı, (3) Türk Boğazları ve Orta Doğu'ya yönelik potansiyel Rus saldırganlığına karşı bir tampon. Türkiye Cumhuriyeti, ABD, AB ve RF'nin bölge ile ilgili politika ve stratejilerini kendi çıkarları açısından iyi değerlendirip, oluşumlarda öncü rol oynadığı takdirde yakın gelecekte ekonomik ve siyasi anlamda güçlü bir ülke olacak, aksi takdirde diğer güçlerin geliştirmeye çalıştığı stratejilerde, sonradan farkına vardığı oluşumlara seyirci kalacak ve geç kalınmış, değiştiremeyeceği güvenlik sorunlarında hep taviz verecektir.

Türkiye'nin AB'ye alınmama nedeni Batı tarafından askeri bir kalkan olarak kullanılmak istenilmekle birlikte, Merkez'in ekonomik güç paylaşımına alınmak istenmemesi olarak algılanmaktadır³⁷. İstikrarlı, ekonomik olarak Avrupa'ya eklenme yolunda olan ve enerji kaynaklarının güvenli geçişine olanak veren Karadeniz bölgesi hem bölgedeki çatışma alanlarının pasifize edilmesine yol açacak hem de bölgenin stratejik kimlik sorununa çözüm bulmuş olacaktır. Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecinin nasıl sonuçlanacağı da Ankara'nın Karadeniz bölgesine olan stratejik yaklaşımını etkileyecektir. AB üyesi olamayan Türkiye'nin Karadeniz'de farklı ittifaklara gireceği unutulmamalıdır³⁸. Nitekim Türkiye'nin zayıflayan AB üyeliği perspektifi ve ABD ile ilişkilerde istenen düzeye gelinememesi, Türk Rus ilişkilerini tetiklemektedir³⁹.

AB'ye tam üye olsa da olmasa da Türkiye bir yandan Avrupa'nın, bir yandan Orta Doğu'nun, bir yandan Rusya'nın yakınında, toplam 800 milyonu aşan bir pazarın ortasında olacaktır. Batı dünyasında gelecek yüzyılın ortasında Türkiye ve komşularının toplam nüfusunu aşacak tek birlik, Kuzey Amerika devletlerinin oluşturduğu NAFTA'dır. Gelecek yüzyılın ortasında Türk dünyasının toplam nüfusu 192 milyon olacaktır. Bu ülkelerin iyi yetişmiş insan gücü, petrol, doğal gaz, altın rezervleri gibi değerli ürünleri dikkate alındığında Türkiye'nin Türki cumhuriyetlerle beraber de geniş ve verimli bir işbirliği alanı ortaya çıkmaktadır⁴⁰.

d. Türkiye ve Karadeniz ülkeleri:

Türkiye; İran, Pakistan ve Orta Asya ülkelerinin katılması ile oluşan, Rusya'nın olmadığı Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO⁴¹)'da yer alarak ile Asya'da derinlik kazanırken, KEİ ile Karadeniz ve stepler bölgesinde derinlik kazanmıştır. Bunu İKÖ ile jeopolitik ve jeokültürel etkileşim hattında başka bir pozisyon ile tamamlamaktadır. Türkiye, etki yayını Asya derinliğinde geriye doğru ne kadar çok gererse, oku Avrupa derinliğinde o kadar çok ileriye atabilir⁴². Orta Doğu ve Hazar Havzası artık yeni kalpgah (hartland) olmuştur. Günümüz global güç merkezleri içinde bu iki bölgeyi birden kontrolüne alacak jeokültürel, jeoekonomik, jeostratejik ve jeopolitik avantajları olan tek ülke Türkiye'dir.

Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya'daki çıkarları ve geleceğe yönelik beklentileri daima Türkiye'yi kendine rakip veya rakip olması muhtemel bir devlet olarak değerlendirmeye zorlamaktadır. Rusya'nın hegemonik tutumu, olumsuz etkilenen Türkiye ile birlikte Bulgaristan, Romanya, Ukrayna ve Kafkas ülkelerinin bir araya gelmesine ve yakın işbirliği yapmasına temel teşkil edebilir. Türkiye'nin Karadeniz'de doğal müttefiklerinden biri de

³⁷ Thomas P.M. Barnett, 'Pentagon'un Yeni Haritası', İstanbul: 1001 Kitap Yayınları, 3.Baskı, Çev.: Cem Küçük, 2005, s.7-8.

³⁸ Suat Kınıkoğlu, 'Karadeniz'de Bölgesel Arayışlar Ve Zihinsel Alt Yapıları', Ankara: Stratejik Analiz Dergisi, Sayı.73, 2007, s.50.

³⁹ İlyas Kamalov, 'Ankara-Moskova Hattında Yakın Markaj', Ankara: ASAM Yayınları, Stratejik Analiz, Sayı.64, Ağustos 2005, s.7-8.

⁴⁰ Onur Öymen, 'Türkiye'nin Gücü', İstanbul: Doğan Kitapçılık, 3. Baskı, 1999, s.55.

⁴¹ ECO: Economic Cooperation Organisation.

⁴² Nevzat Denk, 'Geçmişte ve 21.Yüzyılda Savaşlar, Stratejiler ve Stratejiler', İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 2002, s.340-341.

Ukrayna olmalı ve ortak endişeleri olan Rusya ile ilişkilerinde Türkiye ve Ukrayna daha yakın anlayış ve işbirliği için her yolu açık bulundurmalıdır⁴³.

Türkiye'nin sınır komşuları olan, Kafkasya'nın ve Orta Asya'nın kapıları durumundaki Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan Türkiye ile ilişkilerinde her zaman iyi geçinmek zorundadır. Gürcistan ve Azerbaycan ile zaten iyi durumda olan ilişkilerin stratejik ortaklık temelinde geliştirilmesi mümkündür. Türkiye ile Azerbaycan arasında entegrasyon sürecinin hızlandırılmasının, gelecekte konfederal bir yapıda bir araya gelmenin, iki ülkenin sorunlarının ortak kaynaklar ve diğer ortak olanaklar aracılığıyla çözülmesinin sadece iki ülke için değil tüm Türk dünyasının ortak çıkarları için önemli adımlar olacağı unutulmamalıdır⁴⁴.

Türkiye ve Ermenistan, tarihi ve kültürel ortaklıkları olan bulunan iki komşu ülkedir. İlişkilerin günümüze kadar geliştirilememesinde en önemli faktör Ermenistan ve Ermenilerin Türkiye'ye yönelik soykırım iddiaları ve Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tanımamaları ve özellikle Ermeni diasporası vasıtası ile Türkiye'ye karşı olan düşmanca tutumu olmuştur. Buna Yukarı Karabağ ve Azerbaycan topraklarını işgalini ve topraklarında Türkiye'ye karşı terörist faaliyette bulunan bölücü terör örgütüne destek sağlamasını ve nihayet Türkiye sınırlarında Rus birliklerinin konuşlanmasına izin vermesini ekleyebiliriz⁴⁵.

Ermenistan, Türkiye'ye yönelik tutumundan vazgeçmesinin ve RF etkisinden çıkmasının ülkenin önünün açılmasına sağlayacağı katkıları henüz görememektedir. Başkalarının yazdığı senaryoların figüranı olarak kendi vatandaşlarını cezalandıran ve geleceğini yok eden Ermenistan'ın bir an önce Türkiye ile rasyonel ilişkiler kurmak için adımlar atma zamanı gelmişse geçmiştir. Türkiye tarafından ilişkilerin normalleştirilmesi için iç ve dış Ermeni kamuoyunda belirli bir bilinç seviyesinin oluşturulması maksadı ile özellikle medya ve sivil toplum kuruluşları vasıtası ile gerekli çalışmaların yapılması yararlı olabilir.

9. Sonuç:

Orta Asya, Orta Doğu, Kafkaslar ve Karadeniz gibi ekonomik değeri yüksek olan petrol, doğal gaz ihtiva eden enerji kaynakları ve nakil hatları üzerindeki bölgelerde amansız, acımasız ve kuralsız bir mücadele 21. Yüzyıla damgasını vuracaktır⁴⁶. Bugün için Karadeniz Rusya Federasyonu ve daha az oranda AB'nin etkisi altındadır. Rusya'nın bölge üzerinde doğrudan yürüttüğü müdahaleler ile istikrarsızlık yaratma operasyonları neticesi Hazar Havzası üzerindeki baskıları artmaktadır. Bölge barışı için ABD'nin ve AB'nin Rusya'ya bölgede dengelemesi gerekmektedir⁴⁷.

Karadeniz bölgesi önümüzdeki yıllarda stratejik değerlendirmelerin odak noktasında olmaya devam edecektir. Birçok bölgesel ve küresel dinamiğin etkisinde olmaya aday olan bölge, ilginç bir yol ayrımında gibi gözükmektedir. Ya Avro-Atlantik yapılanmaların ağırlıklı olduğu, yüzünü Batıya çevirmiş, daha saydam, demokratik ve öngörülebilir bir yörüngeye oturacak ve Genişletilmiş Avrupa'nın bir parçası olacak ya da daha belirsiz, Rusya Federasyonu'nun nüfus alanında, otoriter ve istikrarsız bir bölge olma yoluna gidecektir. Her iki senaryoda da anahtar durumunda olan iki husus dikkati çekmektedir. Birincisi AB'nin (bu

⁴³ İlhan Tuncer Dabanlı, 'ABD'nin Yeni Küresel Stratejisi, Muhtemel Sonuçları ve Türkiye', Ankara: Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı.1, 2003, s.108.

⁴⁴ Yaşar Kalafat, Araz Aslanlı, 'Türkiye-Azerbaycan İlişkileri', Ankara: AGAM Yayın Merkezi, Edit.: İdris Bal, '21. Yüzyılda Türk Dış Politikası', 2006, s.424.

⁴⁵ İdris Bal, 'Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Ermeni Sorunu', Ankara: AGAM Yayın Merkezi, Edit.: İdris Bal, '21. Yüzyılda Türk Dış Politikası', 2006, s.449-450.

⁴⁶ Hüsmen Akdeniz, 'Jeopolitik ve Jeostratejik Teoriler Kapsamında Küreselleşmenin Geleceği ve Türkiye', Ankara: Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı.2, 2003, S.92.

⁴⁷ Sait YILMAZ, '21 Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat', İstanbul: ALFA Yayınları, 2006, s.288.

bağlamda Almanya ve Fransa'nın) ve ABD'nin bölgeye yaklaşımıdır. İkincisi ise Türkiye'nin mevcut iki istikametten hangisine daha yakın olacaktır.

Sonuç olarak, uluslararası sistem içinde değişen çıkarlar ve öncelikler nedeni ile Karadeniz bölgesi özellikle Avrupa ve Amerika için önemli hale gelmiştir. Bölgenin bazı devletlerinin kendi içinde yaşadıkları ideolojik değişimler de bu devletleri Batıya doğru itmiştir. Amerika ve Avrupa bölgeye farklı temellerde yaklaşsalar da her ikisinin de temel amacı bölge ile daha yakın ve net bir şekilde belirli stratejiler dahilinde ilişkiler kurmaktır. Bunlardan ABD'nin yaklaşımı Türkiye için Montrö'nün kimi maddelerinin değiştirilmesi talebi nedeni ile kaygılar uyandırmaktadır. Karadeniz bölgesi, büyük güçlerin çarpışma alanı olmaya devam etmektedir. Türkiye, bir an önce Batı ve Doğu arasındaki ikircikli politikasını gözden geçirerek kendi çıkarlarını önceliğe alan yeni bir strateji belirlemelidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

AYMAN, S.Güliden, 'Konvansiyonel Kuvvetlerin Denetimi', İstanbul: Alfa Yayınevi, 1994.

BARNETT Thomas P.M., 'Pentagon'un Yeni Haritası', İstanbul: 1001 Kitap Yayınları, 3.Baskı, Çev.: Cem Küçük, 2005.

BRZEZİNSKİ Zbigniew, Büyük Satranç Tahtası, Ankara: İnkılap Yayınları, Çev.:Yelda Türedi, 2005.

DENK, Nevzat, 'Geçmişte ve 21.Yüzyılda Savaşlar, Stratejiler ve Stratejler', İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 2002.

KRAMER, Heinz, 'Değişen Türkiye', İstanbul: Timaş Yayınları, 2.Baskı, Çev.: Ali Sirmen, 2001.

LESSER, Ian O. Lesser, FULLER Graham E., 'Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu', İstanbul: Alfa Yayınları.

MAKOVSKY, Alan, 'ABD'nin Türkiye Politikası', Ankara: Liberte Yayınları, Edit.: Morton Abramowitz, 'Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası', 2001.

ÖYMEN, Onur, 'Türkiye'nin Gücü', İstanbul: Doğan Kitapçılık, 3. Baskı, 1999.

YILMAZ, Sait YILMAZ, '21 Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat', İstanbul: ALFA Yayınları, 2006.

Makaleler:

AĞACAN, Kamil Ağacan, 'Kaderdaş Devletler: Azerbaycan-Gürcistan İlişkileri', Ankara: Avrasya Dosyası, Sayı.1, 2001.

AĞACAN, Kamil, 'GUAM'da Misyon Arayışı', Ankara: ASAM Yayınları, Stratejik Analiz, Sayı.75, Temmuz 2006.

AĞACAN, Kamil, 'Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Gürcistan İlişkileri', Ankara: AGAM Yayın Merkezi, Edit.: İdris Bal, '21.Yüzyılda Türk Dış Politikası', 2006.

AĞACAN, Kamil, 'AB'nin Güney Kafkasya Politikası', Ankara: Stratejik Analiz, Sayı.81, Ocak 2007.

AKARSLAN, Mediha, 'Değişen Dünya Dengeleri, Rusya Federasyonu Yakın Çevre Politikası ve Türk Cumhuriyetleri', İstanbul, 1994.

AKDENİZ, Hüsmen, 'Jeopolitik ve Jeostratejik Teoriler Kapsamında Küreselleşmenin Geleceği ve Türkiye', Ankara: Genkur. ATASE BŞK.lığı Yay., Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı.2, 2003.

ARMAN, Güliden Arman, GÜNEY Nurin Ateşoğlu, 'Değişen Uluslar arası Koşullarda Strateji, Türkiye ve Komşuları', İstanbul, DER Yayınları, Der. Faruk Sönmezoglu, Türk Dış Politikasının Analizi, 2001.

BAL, İdris, 'Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Ermeni Sorunu', Ankara: AGAM Yayın Merkezi, Edit.: İdris Bal, '21.Yüzyılda Türk Dış Politikası', 2006.

DABANLI, İlhan Tuncer, 'ABD'nin Yeni Küresel Stratejisi, Muhtemel Sonuçları ve Türkiye', Ankara: Genkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı.1, 2003.

KALAFAT, Yaşar, ASLANLI, Araz, 'Türkiye-Azerbaycan İlişkileri', Ankara: AGAM Yayın Merkezi, Edit.: İdris Bal, '21.Yüzyılda Türk Dış Politikası', 2006.

KAMALOV, İlyas, 'Ankara-Moskova Hattında Yakın Markaj', Ankara: ASAM Yayınları, Stratejik Analiz, Sayı.64, Ağustos 2005.

KAMALOV İlyas, 'Rusya AB'ye Alternatif Olabilir mi?', Ankara: Stratejik Analiz, Sayı.81, Ocak 2007.

KANBOLAT, Hasan, 'Ermenistan Sınırı Açılmalı mı?', Ankara: ASAM Yayınları, Stratejik Analiz, Sayı.65, Eylül 2005.

KANBOLAT, Hasan, 'Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu Bir Başka Bahara mı Kaldı?', Ankara: Stratejik Analiz, Sayı.81., Ocak 2007.

KANBOLAT, Hasan, 'Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin Canlandırılması ve Türkiye', Ankara: Stratejik Analiz Dergisi, Sayı.81, Ocak 2007.

KANBOLAT, Hasan, 'Karadeniz'de Yeni Yapılanma', Ankara: Cumhuriyet Strateji Eki, Sayı.158, 9 Temmuz 2007.

KINIKOĞLU, Suat, 'Karadeniz'de Bölgesel Arayışlar Ve Zihinsel Alt Yapıları', Ankara: Stratejik Analiz Dergisi, Sayı.73, 2007.

KİBAROĞLU, Mustafa, 'Rusya'nın Yeni Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini', Ankara: Avrasya Dosyası, Sayı.4, Rusya Özel, Kış 2001.

KÜLEBİ, Ali, 'Karadeniz'de Yeni Dengeler', Ankara: Cumhuriyet Strateji Eki, Sayı.143, 26 Mart 2007.

OGAN, Sinan, 'Küresel Mücadelenin Yeni Rekabet Alanı: Karadeniz', Dünya Gündemi, 21-28 Mayıs 2006.

SELVİ, Haluk, 'Türkiye Ermenistan İlişkilerinin Halihazır Durumu ve Geleceği', Ankara: Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı.2, 2003.

SOMUNCUOĞLU, Anar, 'Putin'den İddialı Son Sesleniş', Ankara: Cumhuriyet Strateji Eki, Sayı.149, 7 Mayıs 2007.

SOMUNCUOĞLU Anar, 'Küresel Güçler Karadeniz'de Çarpışıyor', Ankara: Cumhuriyet Strateji Eki, Sayı.158, 9 Temmuz 2007.

TARAKÇI Nejat, 'Yakın Geleceğin Potansiyel Çekişme Alanı Karadeniz'e Dikkat', İstanbul: Jeopolitik Dergisi, Sayı.26, 2006.

UĞURLUYAN, Anahid M., 'Armenia: Privatization and Foreign Direct Investment in a Climate of Political and Economic Instability' Loyala of Los Angeles International and Comparative Law Reviw, C.XXIII, No.3, Mayıs 2001.

Raporlar-Gazeteler:

Centre For European Policy Studies, 'The Reluctant Debutante, The European Union as Promoter of Democracy in its Neighbourhood', CPS Working Document No.223, (Brusselles, July 2005).

OGAN, Sinan, 'Küresel Mücadelenin Yeni Rekabet Alanı: Karadeniz', Dünya Gündemi, 28 Mayıs-4 Haziran 2006.

ÜSTÜN Gülçin Üstün, 'Karadeniz'de Petrol', Milliyet, 6 Mayıs 2006.